

Dank voor 't dagelijks brood!

Het onrecht blijkt hard en onverstoord...

Liedbespreking

In het *Liedboek Zingen en bidden in huis en kerk* is in de rubriek *Getijden van het jaar* als Lied 718 'God, die leven hebt gegeven' opgenomen. Een lied dat bij uitstek gezongen kan worden op de Biddag en Dankdag voor gewas en arbeid.

Jeroen de Haan

Bepaalde woensdagen, donderdagen en vrijdagen als dagen van gebed en boete, met betrekking tot de oogst, werden al vroegtijdig verbonden met het begin van elk van de vier jaargetijden. Vanwege de vier jaargetijden (*quattuor tempora*) kregen deze dagen de benaming quatertempordagen.

Uit de periode van de Vroege Kerk is bekend dat ten tijde van Tertullianus (c. 160-c. 230) er in perioden van nood en gevaar buitengewone boete- en bededagen werden gehouden, met de intentie de toorn Gods af te bidden of Zijn bescherming en gunst te verwerven. In de eeuwen die volgen, vinden er ontwikkelingen plaats waarbij de details nu niet ter zake doen. Eenmaal aangekomen in de zestiende eeuw zijn deze dagen door de Reformatie overgenomen en werden de bede- en dankdagen uitgeschreven door de Staten-Generaal of de Provinciale Staten. Op de synode van Dordrecht in 1574 werd gesproken over 'Vastdagen' die op een uniforme wijze gehouden dienden te worden, zo ook op de synoden van Dordrecht (1578) en Middelburg (1581).

In 1817 werd op de hervormde synode voorgesteld om een jaarlijkse biddag voor gewas en arbeid te houden op de tweede zondag in maart en een jaarlijkse dankdag voor de oogst

op de eerste zondag in november. Echter, er kwam een voorstel om deze dagen te verplaatsen naar de tweede woensdag in maart, en de eerste woensdag in november. Alhoewel dit voorstel niet werd aangenomen, bleken deze twee woensdagen in de negentiende eeuw in het protestantisme toch terrein te winnen. Tot op de dag van vandaag worden deze dagen, middels gebedsdiensten, met name gevierd in kerkelijke gemeenten die zich verbonden weten met de hervormde en gereformeerde tradities.

Biddag en Dankdag anno nu

De nadruk in deze gebedsdiensten is in de loop van de tijd verschoven van 'gewas' naar 'arbeid'. De afname van het aantal land- en tuinbouwbedrijven is daarvan de oorzaak. Ook is er een verschuiving waar te nemen waarbij de focus meer is gericht op het leven in de eigen gemeente, de economie, actualiteiten en de wereld in het algemeen.

In verschillende -van oorsprong- vissersdorpen, zoals Katwijk aan Zee en Arnemuiden, wordt in de hervormde gemeentes ook gebeden en gedankt voor de visserij en spreekt men van een dankdag en biddag 'voor Gewas, Arbeid en Visserij'. In plaatsen als Urk, Staphorst, Genemuiden, Opheusden, Ouddorp, zijn dan veel winkels de hele dag gesloten. De Urker vissersvloot blijft voor biddag een hele week (de 'bidweek') thuis. In Ouddorp en omstreken worden deze diensten voor beide dagen eveneens op de zondag erna gehouden, zodat de vissers erbij kunnen zijn. In de stad Tholen worden bid- en dankdag op respectievelijk de laatste woensdag in februari en de derde woensdag in november gevierd, omdat in het verleden in verschillende gemeenten de functie van predikant vacant was. Het was voor een predikant van elders, in praktisch opzicht, immers makkelijker om -nog vóór de aanleg van de deltawerken- de afgelegen Zeeuwse eilanden op afwijkende dagen te bezoeken en er voor te gaan in deze diensten.

Bij de liedtekst

Ad den Besten (1923-2015)¹ schreef in *Een compendium van achtergrondinformatie bij de 491 gezangen uit het Liedboek voor de Kerken* (1977):

Of de 'biddag voor het gewas' en de 'dankdag voor de oogst' veel toekomst hebben in onze steeds meer geïndustrialiseerde samenleving, kan nauwelijks meer een vraag zijn.

En een alinea verder vervolgt hij

Toch zal de kerk nooit anders kunnen dan dáár, waar het gaat om leven, om het geheim van wasdom en rijping, naar God de Schepper te verwijzen.

In de eerste strofe van dit lied verwijst Den Besten dan ook direct naar God, de Schepper. Met moeder aarde in het vizier verwijst hij treffend naar leven dat ontstaat in 'der aarde schoot'. 'Alle vrucht der velden, moeten we U vergelden' betekent dat we God dank moeten betalen. Het woorden 'vergeldden' verwijst daar letterlijk naar. Het 'dank voor het dagelijks brood' vormt, naast een bewustwording dat wij dagelijks te eten hebben, mijns inziens ook een lofzang op de bede 'Geef ons heden ons dagelijks brood' zoals we die kennen uit het gebed dat Jezus ons zelf leerde.

In de tweede strofe resoneert het onderwerp van de gerechtigheid 'opdat op aarde [...] niemand honger lijdt'. Waar gedeeld wordt, is immers genoeg voor iedereen. Het thema van de gerechtigheid ligt Den Besten na aan het hart en maakte zich al op jonge leeftijd meester van hem omdat hij in de oorlogsjaren in een gewetensconflict raakt: studenten moesten van de Duitse bezetter een loyaliteitsverklaring ondertekenen waarmee erkenning van het gezag van de bezetter werd onderschreven. Wie niet tekende werd te werk gesteld. Omwille van de veiligheid van zijn vader, die in nationaalsocialistisch vaarwater was beland, ondertekende Den Besten deze verklaring ook, met als toevoeging 'voor zover in overeenstemming met mijn geloof in Jezus Christus'. Na een innerlijke strijd besloot Den Besten echter solidair te zijn met zijn studiegenoten die niet hadden getekend en meldde hij zich vrijwillig voor een tewerkstelling in

Duitsland aan. Deze periode is voor Den Besten van grote invloed op de rest van zijn leven.

De derde strofe opent met 'maar'. Een omslagpunt. Want wij rijken blijken hard en onverstoord. Er wordt niet gedeeld, waardoor er nog steeds hongersnood is. De tweede helft van de strofe vormt de bede 'Open onze oren, Heer, opdat wij horen 't roepen aan de poort'. De poort is in de bijbel de plaats waar de berooiden en de gemarginaliseerden in de samenleving zich ophouden en de hand ophouden om in leven te blijven.²

De vierde strofe is een vervolg op de derde. Als wij onze oren hebben geopend, 'wil dan geven dat ons leven zelf ook vruchtbaar zij.' Den Besten eindigt in het compendium van '77 zijn toelichting: 'en misschien, dat we dit lied zingend dan ook tevens zullen ontdekken, dat het niet alleen betrekking heeft op de boerenarbeid maar op al het werk van onze handen (Psalm 90).'

Vogels melodie

'Een eenvoudige, vrolijke wijs, waarin een vocale en een enigszins instrumentale schrijfwijze elkaar afwisselen.' Dat schreef Willem Vogel (1920-2010) in datzelfde compendium over zijn melodie. De knip tussen vocaal en instrumentaal zou op de helft van de melodie kunnen liggen. Opvallend is dat de vierde en vijfde regel, met een terts verschil, elkaars gelijke zijn, waarbij de zesde regel middels een cadens de melodie tot een ontspannen einde brengt. Eerlijk gezegd ervaar ik dat cadensachtige ook in de eerste helft van de melodie waarbij de derde regel dan eigenlijk de enige regel is die écht vocaal gedacht is.

Maar ach, op de keper beschouwd kennen alle 'protestantste vijftigers' dit lied vooral omdat velen het destijds op de lagere school hebben leren zingen toen het Liedboek voor de Kerken uit 1973 werd geïntroduceerd. Mede daardoor is het een bekend en graag (en goéd) gezongen lied geworden. Afgaande op die geschiedenis kan vandaag de dag ook gesteld worden dat het 'gewoon' een goede vocale melodie is.

De melodie bestaat feitelijk ook uit twee helften vanwege dat ene rustteken in de melodie. Daarmee is ook de 'streek' in de melodie bepaald. Het einde van de eerste helft eindigt op de noot 'c' en daarmee op de dominant van de toonsoort. Dat 'open einde' roept ook een mate van spanning op, want welke kant gaat de melodie - het muzikale verhaal - op? De tweede helft opent met de vierde en vijfde regel die, zoals gezegd, feitelijk elkaars gelijke zijn. Maar door het verschil van een terts tussen deze regels ontstaat er een sequens welke wordt afgerond in de slotregel. Een slotregel die, in vergelijking met de ietwat wekere sequens, stevig van karakter is.

Psalm 138

Voorspelen, zettingen en
bewerkingen bij 115 psalmen
Gratis download, afdruk tegen kostprijs

www.psalmenfransdijkstra.nl

Mennes' melodie

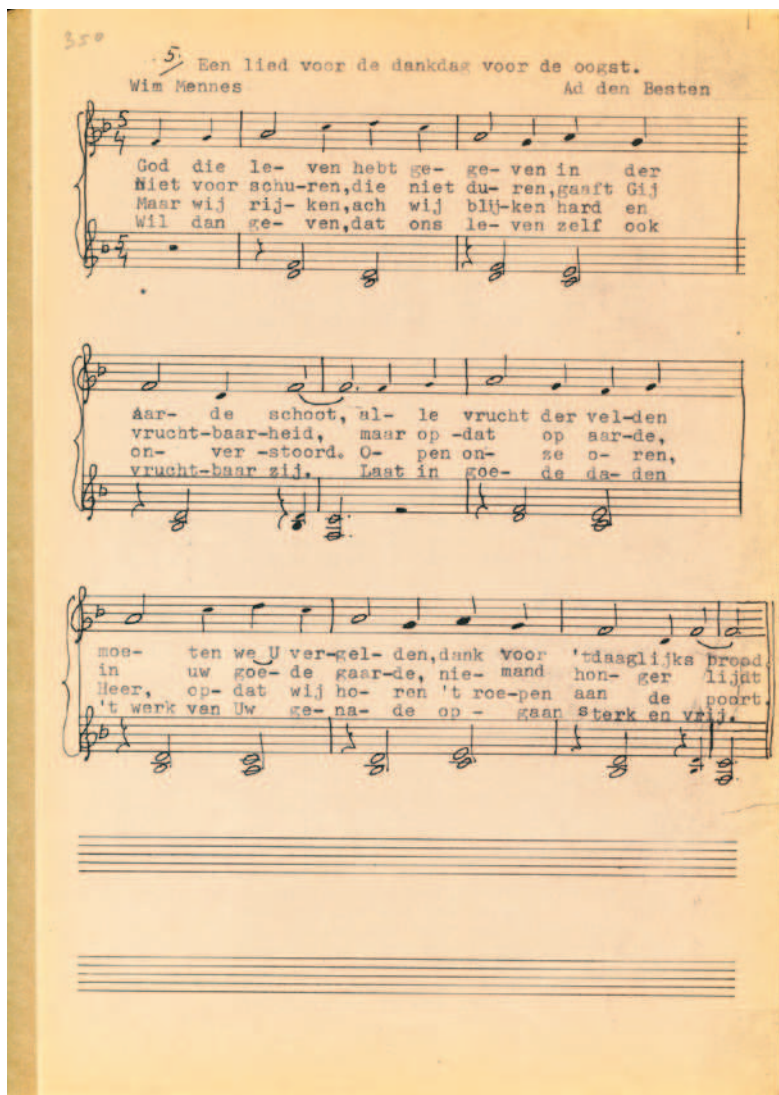
Binnen kerkelijk Nederland is Wim Mennes (1917-1996)³ vooral bekend vanwege zijn melodie bij 'O Christus, woord der eeuwigheid' (Lied 826) welke voor het eerst voorkwam in de het 'Filippus Liederenboek'⁴ dat medio jaren '60 verscheen. Deze liedbundel met daarin 104 liederen werd in overleg met Deputaten voor de Evangelisatie en met het Landelijk Centrum Gereformeerd Jeugdwerk door het Gereformeerd Traktaatgenootschap 'Filippus' uitgegeven. Als nummer 29 is daarin opgenomen 'Een lied voor de dankdag voor de oogst' waarbij de lieder tekst is zoals hierboven besproken: 'God, die leven hebt gegeven'. De melodie daarvan is echter niet van de hand van Willem Vogel maar van Wim Mennes.

Opvallend is dat evenals Vogels melodie de toonsoort F-groot is en dat ambitus van de melodie nagenoeg gelijk is. Ook tekent zich bij Mennes een duidelijke tweedeling in de melodie af: waar Vogel een rust noteert, componeert Mennes een lange slotnoot op de helft. Vogel noteert een *tactus minor* als maatgevend, terwijl Mennes uitgaat van een vijfkwartsmaat. Bij Mennes' melodie zijn de beide helften nagenoeg gelijk aan elkaar.

Mennes' melodie is nooit verder gekomen dan de Filippusbundel, maar om ze niet in de vergetelheid te laten raken, druk ik ze bij dit artikel nog eens af.

Tenslotte

Voor de dankdag voor gewas en arbeid hebben we hier een lied dat bij uitstek geschikt is om te zingen. Natuurlijk past het ook op de biddag voor gewas en de arbeid, want waarom zou je niet op voorhand God danken voor datgene wat hij aan ons doet? Vogels melodie is gemakkelijk (mee) te zingen en is behalve krachtig ook een beetje gemoedelijk vanwege die sequens-achtige vierde en vijfde regel. Het is ook een actueel lied, want wij worden als gelovigen duidelijk aangesproken om te delen.

Ongedateerd manuscript van Mennes' melodie, voorzien van begeleiding.
Uit collectie Jeroen de Haan

Geraadpleegde literatuur:

De weg van de liturgie, 1998, Uitgeverij Meinema Zoetermeer (pag. 350-352)

¹Zie voor een korte biografie over Ad den Besten: *Muziek & Liturgie*, december 2020, pag. 28-29

²Deze zin ontleende ik aan *Liedboekcompendium.nl* (Liedboek 718)

³Zie voor een uitvoerige biografie over Wim Mennes: *Muziek & Liturgie*, december 2020, pag. 31-35

⁴In dit liederenboek staat geen jaartal van uitgave vermeld. Enkele websites dateren de bundel in de zestiger jaren.